

Сергій Ховрич¹

УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКОЮ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЮ СПІЛЬНОТАМИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. Зовнішньополітичний курс України на зближення з ЄС та НАТО прискорив конфлікт з РФ, який триває донині і, окрім іншого, продовжує впливати на його перебіг. До чільних досягнень української дипломатії належить: підписання Угоди про Асоціацію, результативність самітів Україна – ЄС, успішна інтеграція українського товаровиробника до внутрішнього ринку ЄС та ін. Протидія європейським та євроатлантичним устремлінням нашої держави виявилася, зокрема, у такому: гібридна агресія, подвійна стратегія ЄС (санкційний режим і «дивні» дипломатичні методи умиротворення агресора), антиукраїнська діяльність проросійських сил всередині Євроспільноти.

Ключові слова: Україна, США, ЄС, інтеграція, війна.

UKRAINIAN EXPERIENCE OF INTERACTION WITH EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC COMMUNITIES IN CONDITIONS OF HYBRID AGGRESSION

Summary. Ukraine's foreign policy towards rapprochement with the EU and NATO has accelerated the conflict with Russia, which continues to this day and, among other things, continues to influence its course. The main achievements of Ukrainian diplomacy include: the signing of the Association Agreement, the effectiveness of Ukraine-EU summits, the successful integration of Ukrainian producers into the EU internal market, and others. Opposition to the European and Euro-Atlantic aspirations of our state was manifested, in particular, in the following: hybrid aggression, a dual EU strategy (sanctions regime and diplomatic methods of appeasing the aggressor), anti-Ukrainian activities of pro-Russian forces within the European Community.

Key words: Ukraine, USA, EU, Integration, War.

¹ **Ховрич Сергій**, кандидат історичних наук (Doctor of philosophy), доцент, м. Київ, s.khovrych@ukr.net

Міжнародні взаємозв'язки – цікава і актуальна тема. Адже через їхню призму проглядають державотворчі змагання зрілих, «молодих» та інших націй. В умовах інформаційної доби міждержавні протиріччя набули нових рис, хоча подекуди в них присутня архаїка; це залежить передусім від історичного досвіду того чи іншого народу. Нам здається, нині особливо гостро відчувається різниця ціннісних уявлень цивілізованого Заходу і решти. В контексті цього важливо зрозуміти головні причини й суть надто складних взаємовідносин між країнами. Після Революції Гідності (кінець листопада 2013 – лютий 2014), певно, українська громада нарешті остаточно визначилася щодо європейської та євроатлантичної інтеграції; тож має цим шляхом і надалі рухатися, поступально прискорюючи темпи. Водночас євроатлантичні устремління українців, які нині сміливо боронять свою землю від нападників, органічно вплелися в загальну канву подій всесвітньоісторичної круговерті, оголивши давню конфронтацію між протицивілізаційними «силами» та Заходом.

Здобутки й перспективи співпраці України з членами Європейського та Євроатлантичного спільнот, вплив процесу євроінтеграції на російсько-українську війну (проблему трактування останньої нами висвітлено в доповіді на конференції в 2017 р.²) – це та інше привертає увагу широке коло фахівців.

Мета дослідження: проаналізувати досягнення й виклики зовнішньополітичного курсу України в період гібридної фази російсько-української війни (триває з 2014 р.) щодо зближення з Європейською та Євроатлантичною спільнотами, а також з'ясувати вплив означеної війни на нього. Над ідеєю та текстом даної розвідки ми працювали з 25 лютого 2020 р. до 16 лютого 2022 р., себто викладені тут фактаж й висновки підготовлені нами ще до широкомасштабного наступу країни-агресорки.

² Ховрич С. М. Проблема трактування сучасної війни проти України. *Українське суспільство в умовах війни : виклики сьогодення та перспективи миротворення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 9 червня 2017 р. Маріуполь : ДонДУУ, 2017. С. 75. URL: <http://tp.dsum.edu.ua/handle/123456789/949> (дата звернення: 17.05.2021).

Ми неодноразово наголошували на, здавалося б, очевидній меті збройної агресії РФ проти України³, у відповідності до якої зорієнтована більшість кроків кремлівського режиму. Експрем'єр-міністр РФ М. Касьянов так пояснив агресію Москви проти України: «Яка мета Путіна [президент РФ з 1999 р. (з перервою) донині. – С.Х.] щодо України? Безсумнівно, головна мета – це втримання влади всередині країни. А для того, щоб зберегти владу, йому потрібен зовнішній ворог та переможні війни»⁴. Нарешті, державний секретар США (з 2021) Е. Блінкен в січні 2022 р. мусив сказати таке: ставка у цьому конфлікті – саме існування України⁵. Визнання видимих речей з боку представника американської адміністрації – добрий сигнал від стратегічного партнера воюючої України і дає надію, що цивілізований світ позбувся ілюзій і цілком поінформований щодо справжніх цілей країни-агресорки.

На тлі не готовності ЄС системно протидіяти російському впливу в Східній Європі⁶ в США і на експертному, і на державному рівнях серйозно прораховують всі ризики та можливості російської експансії, тому намагаються виробити дієві механізми протидії цьому. Один

³ Ховрич С. М. Проблема трактування сучасної війни проти України. *Українське суспільство в умовах війни : виклики сьогодення та перспективи миротворення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 9 червня 2017 р. Маріуполь : ДонДУУ, 2017. С. 75. URL: <http://rp.dsum.edu.ua/handle/123456789/949> (дата звернення: 17.05.2021); Ховрич С.М. Образ країни-агресора через призму бачення політиків та експертів у перші роки збройної агресії Російської Федерації проти України. *Українське військо : основні етапи б-би за держ. незалеж. України* : зб. мат. II Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 26 листопада 2021 р. Київ : НУОУ, 2021. С. 77. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/zbirnyk-ukr-viysko-2021.pdf> (дата звернення: 18.01.2022).

⁴ Савицький Ю. Розпад Російської Федерації може розпочатися через 1,5–2 роки – экс-прем'єр Росії. *Радіо Свобода* : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26590854.html> (дата звернення: 28.10.2021).

⁵ Віталій Портников : А у Харкові шашлики будуть? *Еспресо* : вебсайт. URL: <https://espresso.tv/vitaliy-portnikov-a-u-kharkovi-shashliki-budut> (дата звернення: 21.01.2022).

⁶ Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності : нац. доп. Київ : Ніка-Центр, 2020. С. 259.

із провідних кандидатів у Президенти США, Дж. Байден., у 2020 р. чітко окреслив свою позицію щодо України: «Я зробив би Україну пріоритетом міжнародної політики»⁷. В окремій заяві «Бачення Джо Байдена [віцепрезидент США (2009–2017), кандидат у президенти 2020 р. – С.Х.] щодо відносин Америки з Україною» прямо зазначено: «Успіх України сприятиме кращій безпеці і стабільності Європи, що є в інтересах Америки»⁸. Американські лідери, таким чином, намагаються здолати інертність європейців у питаннях безпеки, оскільки, вважають ряд українських науковців, «готовність збройно захищати базові цінності... у більшості європейських країн... є вкрай низькою»⁹. Європейцям (в т.ч. українцям) слід звернутися до першоджерел великої цивілізації і згадати: «...життя – війна... – мовив римський імператор-філософ Марк Аврелій (161–180). – Всесвіт – мінливість; життя – визнання»¹⁰. Яскравим прикладом непохитності Заходу у боротьбі з імперіями зла порівняно недалекого минулого був чин його рятівника В. Черчилля (1874–1965)¹¹. Коротко, оборонні укріплення демократії та класичного лібералізму межують із «Диким кочовим степом» жорстокості й безправ'я (де б це не було); і на їхні вибрики слід відповідати.

Після чергового витка ескалації в російсько-українському протиборстві в квітні 2021 р. до окремих лідерів ЄС нарешті дійшло: порушника міжнародного права слід обмежити «чіткими лініями» в його протиправних діях (запізнілі й половинчасті

⁷ Агресія Росії проти України – на порядку денному президентських перегонів демократів у США. *Голос Америки* : вебсайт. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/oputyvannja-stosovno-ukrainy/5040334.html> (дата звернення: 15.10.2020).

⁸ Байден офіційно визначив пріоритети щодо України у разі обрання президентом США. *Європейська правда* : вебсайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/10/15/7115351/> (дата звернення: 16.10.2020).

⁹ Горбулін В. П., Власюк О. С., Кононенко С. В. Україна і Росія : дев'ятий вал чи Китайська стіна. Київ : НІСД, 2015. С. 35.

¹⁰ Аврелій М. Наодинці з собою / перекл. з грец. Львів : Априорі, 2018. С. 34, 42.

¹¹ Гарт Дж. Як Черчилль врятував цивілізацію : епічна історія тринадцяти років, які ледь не знищили цивілізований світ. Харків : Фабула, 2019. 336 с.

кроки неоднорідного Заходу, зауважимо, не запобігли або сприяли повномасштабному наступу проти України від 24 лютого 2022 р.). Так, досвідчений політик, президент Французької Республіки (з 2017) Е. Макрон виступив за оформлення моделі взаємовідносин між Заходом і РФ у вигляді «чітких червоних ліній», конкретизувавши: «Якщо ми хочемо бути ефективними в Україні, ми маємо прискорити дипломатичні кроки, і США, Європа – всі ми маємо дуже чітко дати Росії знати: ми ніколи не приймемо нових воєнних операцій на території України, і ми маємо діяти так, щоб бути авторитетними в цьому»¹². Якщо до цього офіційний Париж не прагнув змінити традиційні доміанти зовнішньої політики щодо України¹³, то наведену заяву Е. Макрона доречно розцінювати як частковий їхній перегляд на користь останньої. Натомість не варто ігнорувати його висловлювання на прес-конференції наприкінці європейського саміту 25 травня 2021 р.¹⁴: вони рівночасно і тривожні (по-суті, визнано, що наявна європейська система безпеки заслабка супроти гібридної агресії), і обнадійливі (керманич готовий до переформатування існуючої політики щодо тиску на РФ). Нам близька суть французького патріотизму зразка XVIII–XIX ст., сформульована власне французами: «...тріумф права і справедливості»¹⁵. Українське питання є викликом та іспитом для всіх європейців (в широкому сенсі – всього цивілізованого світу), адже йдеться про непорушність міжнародного права й дотримання справедливості, котрі наразі потребують захисту.

¹² Макрон : для Росії треба визначити «чіткі червоні лінії». *Радіо Свобода* : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-macron-rosija-chervoni-linii/31210265.html> (дата звернення: 26.04.2021).

¹³ Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст. : іст. нариси / Віднянський С. В. та ін. Київ : Ін-тут іст. України, 2020. С. 784.

¹⁴ Cazenave F. Pour Emmanuel Macron, «nous sommes à un moment de vérité avec la Russie» de Vladimir Poutine. *Ouest France* : website. URL: <https://www.ouest-france.fr/europe/russie/pour-emmanuel-macron-nous-sommes-a-un-moment-de-verite-avec-la-russie-de-vladimir-poutine-4f3460ae-bd6d-11eb-b95a-34f62fcd19a0> (last accessed: 26.05.2021).

¹⁵ Франко І. До відома панів чехів. *Франко І. Зібрання творів у 50-и т.* Київ : Навк. думка, 1985. Т. 46, кн. 1. С. 488.

Невдовзі Європарламент, нарощуючи свої оберти як локомотив протидії російській агресії, прийняв, хоча й рекомендаційного характеру, важливу Резолюцію щодо підтримки України. Вона була прийнята 29 квітня 2021 р., де чітко сформульовані завдання для країн ЄС: посилити військову підтримку України й режим санкцій проти держави-агресора (за порушення прав людини, за корупцію)¹⁶. Беззаперечно, через квітневе (2021) брязкання зброї на кордоні з Україною євродепутати найдужче відчували реальну небезпеку для спокою самої Старої Європи, а її кращі інтелектуали (Chatham House/Чатем-Хаус, Великобританія) підготували резонансний звіт з дієвими рекомендаціями¹⁷. Травневий (2021) візит держсекретаря Е. Блінкена до України продемонстрував підтримку США суверенітету та територіальної цілісності України проти агресії РФ¹⁸. Слід розуміти, що широка підтримка нашої держави на міжнародній арені підготовлена насамперед правильними діями вітчизняного дипломатичного корпусу.

Ці та інші дії свідчать про вироблення країнами Заходу стратегії упереджувальних заходів проти зажерливості порушника міжнародного права, що дозволило би їм у майбутньому ефективніше «гасити» наміри своїх противників. Справді, в ЄС таки визнали: РФ перебуває у конфронтації з ним¹⁹, хоча обидві сторони і до того мислили відповідними категоріями, термінами²⁰. Причому, слушно

¹⁶ Шейко Ю. Резолюція Європарламенту : зброя для України, санкції та «Північний потік-2». *Українська служба DW* : вебсайт. URL \: <https://p.dw.com/p/3sl5K> (дата звернення : 30.04.2021).

¹⁷ Myths and misconceptions in the debate on Russia. *Chatham House* : website. URL: <https://www.chathamhouse.org/2021/05/myths-and-misconceptions-debate-russia> (last accessed: 17.05.2021).

¹⁸ Орлик В.В. Пріоритети політики США щодо України. С. 1. *НІСД* : вебсайт. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-05/usa-policy-toward-ukraine.pdf> (дата звернення : 09.05.2021).

¹⁹ Губенко Д. Боррель песимістично дивиться на перспективи відносин з Росією. *Українська служба DW* : вебсайт. URL: <https://p.dw.com/p/3shN0> (дата звернення: 30.04.2021).

²⁰ Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*. Серія : Політика. 2016. № 4. С. 46.

зауважила професорка Т. Орлова, «...не Захід загрожує Росії, а Росія загрожує усьому світові...»²¹.

Українська влада (попри суттєві недоліки санкційної політики) застосувала персональні санкції, що перевищує обсяг аналогічних персональних санкцій, запроваджених закордонними партнерами²². Звідси, Україна також активно задіяна в економічному спротиві міжнародного співтовариства гібридній агресії РФ, що демонструє наявні потужності без'ядерної країни проти «ядерного монстра». На інформаційному фронті українська влада також здійснює незначні та все ж потрібні кроки протидії противнику. Приміром, в 2020 р. під санкції потрапили соцмережі, телеканали, музеї, наукові установи та інші організації супротивника²³. Водночас вітчизняному істеблішменту не вистачало рішучості і послідовності у боротьбі з країною-агресоркою; не виключено, що такий стан речей пов'язаний із діями «п'ятої колонії», шупальці якої присутні на всіх рівнях державного управління.

Загалом висновки ряду експертів у період до повномасштабного вторгнення РФ щодо перспектив партнерства США і України суголосні. З цього приводу цікаві висловлювання аналітиків престижного Німецького Маршалового фонду(США). Так, знаний брюссельський експерт названого фонду Б. Лете стверджує: «Я точно можу сказати, що адміністрація США та Конгрес про Україну не забудуть, байдуже що говорить Білий дім»²⁴. Його колега професор Католицького університету Америки М. Кіммедж констатував: при адміністрації 45-го президента Д. Трампа (2017 – 2021) «...Україна

²¹ Орлова Т.В. Росія : вчора, сьогодні, завтра? Київ : Логос, 2016. С. 184.

²² Економічні інструменти протидії гібридній агресії : аналіт. доп. / Базилюк Я. Б. та ін. Київ : НІСД, 2020. С. 11.

²³ Вінкельмаєр А. Санкції України проти РФ : в оновлених списках – 377 фізичних і 239 юридичних осіб. *Deutsche Welle* : вебсайт. URL: <https://p.dw.com/p/3cJ2x> (дата звернення: 13.10.2020).

²⁴ Шейко Ю., Голубов О. Байден чи Трамп : що чекає на Україну за наступного президента США. *Українська служба DW* : вебсайт. URL: <https://p.dw.com/p/3kclK> (дата звернення: 01.11.2020).

стала для США «партнером за замовчуванням»²⁵. Підтвердженням сказаного є запевнення радника президента США з національної безпеки О. Брай'єна про бажання зберегти міцні американо-українські відносини²⁶. Вторить йому і посол України В. Єльченко, яке він оприлюднив незадовго до президентських виборів у США: «...Україна, і Сполучені Штати твердо налаштовані на зміцнення цих відносин»²⁷. Отже, провідні експерти оцінюють американо-українські відносини як сталі та надійні, не знайшовши серйозних небезпек на шляху їх реалізації.

Вашингтон, надійний вартовий міжнародного права, продовжував наполягати на відновленні територіальної цілісності України. Так, в лютому 2020 р. держсекретар (2018 – 2021) США М. Помпео підкреслив: «Крим – це Україна»²⁸. І ще: «І через шість років Росія продовжує керуватися брехнею та дезінформацію у своїй невдалій спробі узаконити те, що поза законом. Її зусилля приречені на провал. Світ ніколи не забуде безпричинне вторгнення Росії в Україну. США засуджують незаконні дії Росії в Криму та її постійні агресивні дії проти України, в тому числі на Донбасі, і будуть підтримувати санкції проти Росії, поки вона не поверне контроль над Кримом Україні та повністю не виконає свої зобов'язання в рамках Мінських угод»²⁹. На чергові незаконні дії РФ 14 листопада 2020 р. Держдеп однозначно

²⁵ Проблеми для України будуть і з Трампом, і з Байденом : думки американців про вибори в США. *Європейська правда* : вебсайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/10/6/7115049/> (дата звернення: 16.10.2020).

²⁶ Яневський А. Роберт О'Брайен : Россия продолжает представлять угрозу интересам США. *Голос Америки* : вебсайт. URL: <https://www.golosameriki.com/a/obrien-on-threats-to-us/5275077.html> (дата звернення: 19.10.2020).

²⁷ Вибори в США не вплинуть на партнерство з Києвом – посол. *Корреспондент.net* : вебсайт. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4284726-vybory-v-ssha-ne-vplynut-na-partnerstvo-z-kyievom-posol> (дата звернення: 16.10.2020).

²⁸ Крим – це Україна. *Посольство США в Україні* : вебсайт. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/crimea-is-ukraine-2/> (дата звернення: 16.11.2020).

²⁹ Там само.

відреагував: «Крим – це Україна», а пізніше цю формулу зафіксував у документі «США та Україна: Стратегічні партнери» (2021)³⁰.

Звертаємо увагу, попри воєнні дії, які розгорнулися між РФ і Україною, в 2014 р. ЄС підписав таки з останньою Угоду про асоціацію³¹. Подія вирішального значення для української громади щодо утвердження її цивілізаційного вибору; вона стала, тут ми цілком солідаризуємося із думкою фахівців секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, «...найбільш резонансним проявом суб'єктності України починаючи з 1991 року»³². Першу частину Угоди уклали ще до початку позачергових президентських виборів, що, думаємо, засвідчило беззастережну підтримку ЄС України в боротьбі з агресором, – в цьому напрямку РФ зазнала невдачі. Хоча під тиском країни-агресорки відбулося відтермінування схвалення економічної частини Угоди до кінця 2015 р.³³, вже у 2017 р. вдалося досягти кардинально нових показників щодо українського експорту товарів і послуг на користь країн Європи³⁴. Показовими є підсумки останніх самітів Україна-ЄС: наприклад, саміт 2020 р. закладає початок новим та розширює вже існуючі сфери співробітництва з урахуванням

³⁰ США по-руски@USApoRusski. *Timmer* : вебсайт. URL: <https://twitter.com/USApoRusski/status/1327570734001123329> (дата звернення : 16.11.2020); Орлик В.В. Вказ. праця. С. 2.

³¹ Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Законодавство України* : вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?test=4/UMfPEGzhhaP1.ZixKBnfzHI4s.s80msh8Ie6#Text (дата звернення: 17.10.2020); Сафар'янс Є.В. Українсько-австрійська співпраця в умовах трансформації європейської системи міжнародних відносин (1992–2018) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / НАН України, Ін-т іст. України. Київ, 2019. С. 95.

³² Україна як цивілізаційний суб'єкт історії... – С. 263.

³³ Україна в системі європейської інтеграції : монографія ; навч. посіб. / М. Палінчак та ін. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2016. Ч. 1. С. 13.

³⁴ Марцінко Н.М. «Гібридна війна» Російської Федерації : вплив на економічний розвиток України : дис... к. іст. н. : 20.02. 22 / Нац. академ. сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного. Львів, 2021. С. 163.

міжнародного порядку денного (карантин і т.д.)³⁵. Загалом Євросоюз є найбільшим донором України³⁶; за нинішніх обставин існуючу «залежність» доцільно розглядати винятково в позитивній площині, бо маємо справу із державами усталеної правової системи – міжнародні зобов'язання тут непорушні. Сам ж «розвиток євроінтеграції залежить від інтенсивності зв'язків із кожною з нинішніх... країн-членів ЄС»³⁷, що, звісно, вимагає від вітчизняної дипломатії надчутливості до змін настроїв наших союзників. Немає сумнівів: для України важлива підтримка насамперед стратегічних партнерів (США, Канади, Британії, Німеччини, Франції), котрі здатні вплинути на загальну думку демократичного світу.

Наявний успіх дав підстави (ще до початку повномасштабної війни) для оптимістичних прогнозів деяких вітчизняних аналітиків; вони слушно сподіваються, що «...дедалі більше поставатиме питання про прийняття рішень ЄС про інтеграцію України до внутрішнього ринку ЄС у відповідних секторах...»³⁸. Існує інша точка зору: «[даний прогноз на 2021 р. в цілому справдився. – С.Х.]... якісних змін у відносинах Києва і Брюсселя очікувати не варто»³⁹. І цьому є пояснення. Окрім зовнішніх чинників, існують внутрішні, що гальмують рух України до ЄС (корупція, повільність у проведенні економічних реформ, менталітет керівництва держави і населення тощо)⁴⁰. Скажімо, нинішній політичній еліті невтямки про специфіку

³⁵ Давимука О.О. Порівняльний аналіз підсумків 21-го і 22-го самітів Україна – ЄС. С. 1. *НІСД*: вебсайт. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/samity-ukraina-eu.pdf> (дата звернення: 06.11.2020).

³⁶ Кваша О. С., Синякова А. В. Україна та ЄС : проблеми та перспективи інтеграції в сучасних умовах. *Науковий вісник УНУ*. 2019. Вип. 23, ч. 1. С. 114.

³⁷ Сафар'янс Є. В. Вказ. праця. С. 99.

³⁸ Інтеграція у рамках Асоціації: динаміка виконання угоди між Україною і ЄС: аналіт. звіт / Проект «Громадська Синергія». Вид. 3-є. Київ, 2019. С. 14.

³⁹ Україна 2020 – 2021 : невинуваті очікування, неочікувані виклики (аналітичні оцінки) / Ю. Якименко та ін. Київ, 2020. С. 103.

⁴⁰ Кваша О. С., Синякова А. В. Вказ. праця. С. 114; Юрчик І. Б., Урбанович В. А. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство. *Науковий огляд*. 2016.

№ 3(24). С. 33; Полумієнко С. К. Гібридна війна, її окремі передумови, стратегії та наслідки. *Вісник НАН України*. 2017. № 8. С. 81.

функціонування правової системи нашої держави, тому «... намагається вирішити... проблеми на власний розсуд, а не на основі ґрунтовних знань щодо держави перехідного періоду, особливостей, закономірностей та тенденцій її розвитку»⁴¹. Некомпетентність (може, і небажання) владних органів вкрай негативно впливає на реформування правової системи України у відповідності до стандартів ЄС. Так, в колах юридичної спільноти побутує думка, що «... на шляху приведення нормативно-правової бази України до європейських стандартів досі залишається питання запровадження механізму так званого безпредикатного розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом...»⁴².

Визначний британський інтелектуал XIX ст. Ч. Дарвін (1809–1882), аналізуючи навдивовижу точно модель перехідного етапу південноамериканських країн від диктатури через революції до демократії, застеріг: республіка не може процвітати доти, доки не з'явиться в ній достатньої кількості людей з глибоким усвідомленням честі і справедливості⁴³. Він показав, що демократичні вибори без належної відповідальності самих виборців не здатні змінити життя і добробут громадян⁴⁴. Ним суворо засуджено толерування в суспільстві корупції, а також викликало глибокий подив щодо відсутності «джентльменів за професією»⁴⁵. Отже, сам факт повалення авторитарних режимів через революційне збурення населення ще не означає вирішення всіх поставлених завдань; результативність

⁴¹ Шишко В. В. Україна в умовах суспільства перехідного типу. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 20 – 21 травня 2021 р. Суми : СДУ, 2021. С. 91.

⁴² Красноборов О. В. Безпредикатне розслідування легалізації : міф чи реальність для України. *Legal sciences: research and European innovations : International scientific and practical conference proceedings*, April 23-24, 2021. Czestochowa : Baltija Publishing, 2021. P. 189. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/127/3550/7523-1> (last accessed : 07.06.2021).

⁴³ Дарвін Ч. Путешествие вокруг света на корабле «Бигль» : в 2 т. Москва : Мир книги, Л-ра, 2009. Т. 1 [Кн. 1] (гл. I – XI) / пер. с англ. С. 154.

⁴⁴ Там же. С. 158–159, 171–172.

⁴⁵ Там же. С. 172.

революцій визначається подальшою умілою політикою нового режиму та високою політичною культурою більшості громадян.

Без належної допомоги ЄС Україні дотепер не вдалося подолати технологічну прірву в стандартах⁴⁶, без чого модернізація вітчизняної економіки неевентуальна. Ось чому США заохочують нашу державу до прискорення системного реформування державних і суспільних інститутів⁴⁷. Водночас недоречно думка, коли серед негативних наслідків вступу України в ЄС названо недолік «...погіршення відносин з країнами СНД...»⁴⁸; говорити про таке в умовах російсько-української війни означає не враховувати позицію країн Співдружності, котрі не зважилися засудити (спробу) анексії Криму й воєнні дії на Сході України⁴⁹.

Таким чином, вище перелічені здобутки України слід оцінювати не лише з точки зору економічної вигоди, а й враховувати політичну складову борні українців: їхня стійкість і наполегливість додатково знекровлює озвірілу кремлівську експансію, вкотре демонструючи правильність вибору волелюбної нації, остаточно нею окресленого на межі 2013–2014 рр. Зміни у суспільній свідомості громадян України щодо країни-агресорки матимуть глибинний і довгостроковий характер⁵⁰, що і підживлюватиме внутрішні сили до енергійного спротиву загарбникам, – своєрідний запобіжник проти колабораційних настроїв уразливої влади.

Основою ж протидії гібридній агресії, на переконання фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, мало би стати втілення стратегічного курсу на набуття Україною повноправного

⁴⁶ Україна як цивілізаційний суб'єкт історії... С. 263.

⁴⁷ Орлик В. В. Вказ. праця. С. 1.

⁴⁸ Юрчик І. Б., Урбанович В. А. Вказ. праця. С. 31.

⁴⁹ Саркорова А. Криза в Україні : реакція країн Центральної Азії. *BBC NEWS. Україна* : вебсайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/08/140806_central_asia_ukraine_ug (дата звернення : 07.05.2021).

⁵⁰ Пашков М. Російсько-український конфлікт : фактор відчуження. *Агора*. 2015. Вип. 15. С. 24.

членства в ЄС й НАТО⁵¹. З соціально-економічної точки зору пріоритет євроінтеграції безсумнівний⁵², а з воєнно-політичної (для воюючої країни) – переважає євроатлантичний курс. Ось чому у цих питаннях проявляється неабияка чутливість «симпатій», кажучи словами Арістотеля (384–322 до н.е.), «тварини полісної»⁵³ (підтвердженням слугують відповідні соціопитування⁵⁴), на які змушені реагувати більшість політиків, бо перебувають у безпросвітному полоні популізму та меркантилізму.

Послідовно й неухильно підтримує євроінтеграцію України офіційна Варшава⁵⁵, яка цілком усвідомлює всю небезпеку російської агресії для міжнародного правопорядку. Тим паче в 2020 р. наша держава, за свідченням німецької дипломатки А. Фельдгузен, перебрала на себе ініціативу в переговорах у Мінському форматі⁵⁶. Коротко, наприкінці гібридної фази РФ вже не домінувала в Мінському форматі, а лише реагувала на продумані дії української сторони. Така ситуація зашкодила репутації кремлівських керманічів, котрі силкуються залишитися в колі провідників міжнародної політики.

⁵¹ Тези щодо політики України стосовно Російської Федерації. Київ : НІСД, 2020. С. 3.

⁵² Ховрич С. Соціально-економічні наслідки сучасного російсько-українського протистояння та посилення економічної присутності ЄС в Україні. *Східна політика Європейського Союзу : здобутки, виклики та перспективи* : монографія / за наук. ред. Я. Турчин, Т. Астратович-Лейк, О. Горбача. Львів; Olsztyn : РОМУС-ПОЛІГРАФ, 2021. С. 10– 104.

⁵³ Островерх М. Людина як «політична тварина» в філософській концепції Арістотеля. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Сер. «Теорія к-ри і філософія науки»*. 2011. Т. 1, № 958; Вип. 44. С. 31.

⁵⁴ Опитування IRI : суспільно-політичні погляди в Україні. *Соціологічна група «Рейтинг»* : вебсайт. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/opros_iri_obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_v_ukraine.html (last accessed: 02.06.2021).

⁵⁵ Ukraina na drodze do UE? Prezydent Duda : drzwi do Unii Europejskiej musza pozostawac otwarte. *Niezalezna* : website. URL: <https://niezalezna.pl/357543-ukraina-na-drozdze-do-ue-prezydent-duda-drzwi-do-unii-europejskiej-musza-pozostawac-otwarte> (last accessed: 19.10.2020).

⁵⁶ Сидоренко С. «Ми говоримо не про Єрмака, а з Єрмаком» : посол Німеччини про реформи, Мінськ та кордони. *Європейська правда* : вебсайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2020/10/16/7115380/> (дата звернення: 18.10.2020).

У світлі сказаного малозрозумілим залишається рух маятника «Україна-НАТО»: то об'єкти наближаються, то віддаляються. Традиційно протриває входженню України в НАТО РФ, для якої десь з 2007–2008 рр. це стало стратегічним імперативом⁵⁷. Існує думка, що у результаті гібридної агресії вдалося унеможливити вступ України до НАТО у найближчі роки⁵⁸. Наразі цей процес ускладнений, оскільки, доводять історики, «вибір Україною євроатлантичного вектора розвитку не усунув певної невизначеності в його реалізації»⁵⁹, що, звісно, не може не викликати занепокоєння прогресивної частини української суспільності.

І все ж від початку війни, здається, з'явилися обнадійливі тенденції. Так, «починаючи із 2014 р., внаслідок російсько-українського конфлікту, співробітництво між Україною і НАТО у низці ключових галузей було активізовано»⁶⁰. Після ухвалення доленосних змін до Конституції⁶¹, в 2020 р. Україна нарешті отримала статус партнера НАТО з розширеними можливостями⁶², на підтримку чого наступного року з'явився указ президента України «Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік»⁶³. Опісля, коментуючи цю подію, очільниця посольства Німеччини в Україні

⁵⁷ Джуда Б. Крихка імперія. Як Росія полюбила і розлюбила Владіміра Путіна / з англ. перекл. Київ : Медуза, 2015. С. 211.

⁵⁸ Режим Путіна : перезавантаження-2018 / Бережний Я. В. та ін. Київ : НІСД, 2018. С. 278–279; Україна як цивілізаційний суб'єкт історії... С. 252–253.

⁵⁹ Україна як цивілізаційний суб'єкт історії... С. 279.

⁶⁰ Відносини з Україною. *NATO* : вебсайт. URL : https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 17.10.2020).

⁶¹ Ховрич С. Євроатлантичний вектор України в контексті сучасного російсько-українського конфлікту. Східна політика Європейського Союзу : здобутки, виклики та перспективи : матеріали VI Укр.-польськ. наук. форуму, Львів, 27 – 28 травня 2021 р. Львів ; Olsztyn : РОМУС-ПОЛІГРАФ, 2021. С. 118.

⁶² НАТО визнає Україну партнером з розширеними можливостями. *NATO* : вебсайт. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_176327.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 17.10.2020).

⁶³ Указ Президента України «Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік». *ВРУ. Законодавство України* : вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189/2021#Text> (дата звернення: 28.05.2021).

А. Фельдгузен запевнила: Україна стане членом НАТО⁶⁴. Тож можемо констатувати: Україна перебуває в полі зору провідних гравців міжнародної дипломатії. Український вектор став своєрідним індикатором цивілізованості або «дикунства» тієї чи іншої країни світу, що, власне, засвідчив знаний політик, поляк Д. Туск: «Тільки той, хто солідарний з Україною, має право називатися європейцем. Хто готовий продавати Україну – продає майбутнє Європи»⁶⁵. Якщо влада і громада будуть діяти в унісон, то в цьому напрямку ми зможемо досягти значно кращих результатів.

Провідний актив країн-членів НАТО має зрозуміти, що Україна значно посилить його бойовий (!) потенціал. Після приєднання України до Альянсу всередині нього може оформитися на базі «Балто-Чорноморського пограниччя» активне об'єднання (своєрідний загін) «Малий/Активний/Пробивний НАТО» («Піонер-НАТО»), магістральним завданням якого буде стримування країни-агресорки від Балтики до Чорномор'я. Це та інше важить чимало в контексті загальноєвропейської безпеки.

Зауважимо: попри загальну підтримку України з боку більшості членів Європейського та Євроатлантичного співтовариств неправильно нехтувати деякими проявами українофобства серед окремих політиків насамперед сусідніх країн, з якими пов'язує нас напружене історичне минуле. У цьому контексті фахівці НАН України вказують на непрості відносини з Польщею та Угорщиною⁶⁶. Наприклад, погоджуючись із тезою про суверенне право кожної держави на захист від агресії інших, експрем'єр-міністр Республіки Польща, очільник партії

⁶⁴ Сидоренко С. «Ми говоримо не про Єрмака, а з Єрмаком» : посол Німеччини про реформи, Мінськ та кордони. *Європейська правда* : вебсайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2020/10/16/7115380/> (дата звернення: 18.10.2020).

⁶⁵ Туск Д. «Немає Європи без України» : текст історичної промови Туска у Верховній раді. *Європейська правда* : вебсайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/02/19/7093023/> (дата звернення: 06.11.2020).

⁶⁶ Україна як цивілізаційний суб'єкт історії... С. 259–261.

«Право і справедливість» Я. Качинський⁶⁷, водночас, по-суті, висунув ультиматум державі Україна, заперечуючи її право на власне трактування свого минулого. Незрозуміло, чому польський (чи будь-який інший) погляд на історію України мав би підмінити український. Інший приклад. У відповідь на заяви найвищих керівників Польської держави в контексті плану монументальної пропаганди, український історик і політик Д. Чобіт звинуватив тамтешній істеблішмент в упередженості щодо України: «...деякі кола у теперішній Польщі вкрай турбують питання явної експансії на українські землі, історію яких вони прагнуть висвітлювати з позицій «польської правди», при цьому не гидуєчи жажливими наклепами та ще й намагаються увічнити в Україні свою неймовірно велику та підступну брехню засобами монументальної пропаганди»⁶⁸. Пересічному сучаснику складно розібратися в політичних спекуляціях навколо історичних питань; ми ж допитливим рекомендуємо ознайомитися із першопричинами польсько-українських протиріч, добре викладених у документальних свідченнях учасника тих подій, доктора С. Шухевича (1877–1945) – «Моє життя. Спогади»⁶⁹ (Лондон, 1991).

Традиційно залишаються найжаченими відносини з Угорщиною, де також ряд авантюристів ніяк не позбудуться ненажерливих інстинктів щодо чужої землі. У вересні 2020 р. МЗС України навіть звинуватило угорську сторону в не сприянні нормалізації українсько-угорських відносин⁷⁰. Наприкінці ж жовтня 2020 р. вибухнула дипломатична буча, проте це не стало на заваді євроінтеграційним устремлінням

⁶⁷ «Nie widzę powodu, dla którego mielibyśmy powstrzymać w Polsce proces przemian». *TVP.INFO* : website. URL: <https://www.tvp.info/28953080/polske-trzebaradykalnie-przebudowac> (last accessed: 02.11.2020).

⁶⁸ Чобіт Д. Малі побрехеньки та велика брехня : Польща намагається перекласти на українців спалення нацистами Гути Пеняцької. *Гомін України* : вебсайт. URL: <http://www.homin.ca/news.php/news/22758/group/20> (дата звернення: 06.11.2020).

⁶⁹ Шухевич С. Моє життя. Спогади. Лондон : Видання Укр. Видавн. Спілки, 1991. С. 257–607.

⁷⁰ Нове загострення між Україною і Угорщиною : топ-урядовця не пустили на Закарпаття. *Європейська правда* : вебсайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/09/4/7114005/> (дата звернення: 02.11.2020).

України⁷¹. Навряд чи можна назвати Угорщину сильною ланкою в ЄС, адже тут відбуваються доволі складні внутрішньополітичні процеси, до того ж останніми роками вона тяжіє до Москви. На думку члена ради директорів Міжнародного республіканського інституту Д. Кремера, в Угорщині посилюються «...авторитарніші тенденції... й тісні зв'язки з Росією»⁷². Зважаючи на сумнозвісні висловлювання їхнього прем'єра (1998–2002, з 2010) В. Орбана⁷³, складається враження, що угорські «ура-патріоти», в очікуванні встановлення гегемонії РФ над Україною, ласі скористатися ситуацією в своїх експансіоністських інтересах. З огляду на сказане, зрозуміло, чому зберігається напруга між Будапештом і Києвом. Для порівняння: із зали засідань парламенту Хорватії вигнали проросійського депутата⁷⁴.

Засадничо, окремі найжачені політики суміжних країн, перебуваючи в полоні деструктивних ідей, націлених на маргінальний пласт місцевого електорату, вдалися до конфронтації з українською нацією у вирішальний період борні не лише для неї, але й всього світу. Поодинокі «провінціали» штибу Сербії та Угорщини (навіть після повномасштабного наступу країни-агресорки проти України) не змогли здолати первісні інстинкти «варварів», чим зневажили цінностями цивілізованих народів інформаційної доби. Своїм звуженим способом мислення вони наблизилися, швидше, до ранньосередньовічного

⁷¹ МЗС викликало посла Угорщини після звинувачень у втручаннях в українські вибори. *Українська правда* : вебсайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/10/26/7271279/> (дата звернення : 02.11.2020); В Єврокомісії прокоментували дипломатичну суперечку між Україною та Угорщиною. *Європейська правда* : вебсайт. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2020/10/27/7115788/> (дата звернення: 02.11.2020).

⁷² Ворожбит О. Девід Кремер : «Україна стала жертвою політичних дебатів у США саме тоді, коли нам слід було її значно більше підтримувати». *Український тиждень* : вебсайт. URL: <https://tyzhden.ua/World/249237> (дата звернення: 04.11.2020).

⁷³ Лозовий В. С. Гуманітарна політика Угорщини на Закарпатті : історичні витоки та сучасна реалізація. *Стратегічні пріоритети*. 2019. Т. 51, № 3-4. С. 19.

⁷⁴ З парламенту Хорватії вигнали опозицію. *Korrespondent.net* : вебсайт. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/3805162-z-parlamentu-khorvatii-vyhnyaly-opozytsiui> (дата звернення: 22.04.2022).

мракобісся, через що цілком стали залежними, того не бажаючи (?), від зрежисованих зовні маніпуляцій. Закони неупередженої Історії, переконані, дали їм припис: всім політичним «троглодитам» на історичне звалище без вороття. Адже в ХХІ столітті мислити і діяти по-варварськи не актуально й безперспективно.

Межі, встановлені правилами ЄС і НАТО, стримують ще недозрілих її членів від жахливих вчинків, що здатні дестабілізувати світовий правопорядок. У цьому контексті не забуваймо і про роль «правоохоронця» США, інакше околичні поводирі давно б встромили один в одного пазури. Нам зрозуміла сентенція видатного американського письменника ХХ ст. Ф. Скотта Фіцджеральда (1896–1940): «...мені хотілося, щоб людство стало на варту своїх моральних цінностей, як затягнутий у мундир солдат»⁷⁵. ЄС, каже директор (2008–2011) Програми Росії та Євразії Королівського Інституту міжнародних відносин «Чатем-Хаус» Дж. Шерр, визначається цінностями і стандартами⁷⁶. Керуючись цим та іншим, Євроспільнота реагує відповідним чином на дії названих політеліт. Справді, чого вартий цивілізований світ без фундаментальних (власне демократичних) принципів його існування.

Таким чином, попри російсько-українську війну, (як її наслідок) соціально-економічних й політичних проблем Україна все ж дотримується обраного зовнішньополітичного курсу на зближення з ЄС і НАТО. Активно й цілеспрямовано підтримують українську демократію насамперед США і Великобританія, а також Польща й Литва. На тлі гібридної агресії нашої державі вдалося досягти на міжнародній арені помітних успіхів; найвагоміший: підписання Угоди про Асоціацію. Внаслідок останнього відбулася вдала інтеграція українського товаровиробника до внутрішнього ринку ЄС (особливо це відчули на Заході після повномасштабного наступу РФ у 2022 р., коли у світі з'явилися певні ознаки глобальної продовольчої

⁷⁵ Фіцджеральд Ф. Скотт. Великий Гетсбі. Ніч лагідна / переклад з англ. Київ : Дніпро, 1982. С. 5.

⁷⁶ Шерр Дж. Україна, Росія, Європа. *Нац. безпека і оборона*. 2012. № 4-5(133-134). С. 70.

кризи), хоча експорт українського товару і послуг тоді ще не досяг належних обсягів. Результативність самітів Україна – ЄС виявилася у беззастережній підтримці України з боку Євросоюзу в боротьбі з агресором. Суперечливі й неоднозначні взаємовідносини склалися з НАТО, в яких переважала все-таки декларативна складова. Водночас ряд об'єктивних чинників негативно вплинули на європейські та євроатлантичні устремління нашої держави, як-от: російсько-українська війна (з 2014 р.), подвійна стратегія ЄС (санкційний режим і «дивні» дипломатичні методи умиротворення агресора), позиція деяких проросійсько орієнтованих країн ЄС.

Список літератури

- Аврелій М. Наодинці з собою / переклав з грецької Р. Паранько. Львів : Апріорі, 2018. 184 с.
- Агресія Росії проти України – на порядку денному президентських перегонів демократів у США. *Голос Америки* : вебсайт. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/oputyvannja-stosovno-ukrainy/5040334.html> (дата звернення: 15.10.2020).
- Байден офіційно визначив пріоритети щодо України у разі обрання президентом США. *Європейська правда* : вебсайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/10/15/7115351/> (дата звернення: 16.10.2020).
- В Єврокомісії прокоментували дипломатичну суперечку між Україною та Угорщиною. *Європейська правда* : вебсайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/10/27/7115788/> (дата звернення: 02.11.2020).
- Вибори в США не вплинуть на партнерство з Києвом – посол. *Корреспондент.net* : вебсайт. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4284726-vybory-v-ssha-ne-vplynut-na-partnerstvo-z-kyievom-posol> (дата звернення: 16.10.2020).
- Відносини з Україною. *NATO* : вебсайт. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 17.10.2020).
- Вінкельмаєр А. Санкції України проти РФ : в оновлених списках – 377 фізичних і 239 юридичних осіб. *Deutsche Welle* : вебсайт. URL: <https://p.dw.com/p/3cJ2x> (дата звернення: 13.10.2020).
- Віталій Портников : А у Харкові шашлики будуть? *Espresso* : вебсайт. URL: <https://espresso.tv/vitaliy-portnikov-a-u-kharkovi-shashliki-budut> (дата звернення: 21.01.2022).

- Ворожбит О. Девід Кремер : «Україна стала жертвою політичних дебатів у США саме тоді, коли нам слід було її значно більше підтримувати». *Український тиждень* : вебсайт. URL: <https://tyzhden.ua/World/249237> (дата звернення: 04.11.2020).
- Гарт Дж. Як Черчилль врятував цивілізацію : епічна історія тринадцяти років, які ледь не знищили цивілізований світ. Харків : Фабула, 2019. 336 с.
- Горбулін В.П., Власюк О.С., Кононенко С.В. Україна і Росія : дев'ятий вал чи Китайська стіна. Київ : НІСД, 2015. 132 с.
- Губенко Д. Боррель песимістично дивиться на перспективи відносин з Росією. *Українська служба DW* : вебсайт. URL: <https://p.dw.com/p/3shN0> (дата звернення: 30.04.2021).
- Давимука О.О. Порівняльний аналіз підсумків 21-го і 22-го самітів України – ЄС. 5 с. *НІСД* : вебсайт. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/samity-ukraina-eu.pdf> (дата звернення: 06.11.2020).
- Дарвін Ч. Путешествие вокруг света на корабле «Бигль» : в 2 т. Москва : Мир книги, Литература, 2009. Т. 1 [Кн. 1] (гл. I – XI) / пер. с англ. 272 с.
- Джуда Б. Крихка імперія. Як Росія полюбила і розлюбила Владіміра Путіна / з англ. переклали П. Білак, С. Мензелевський. Київ : Медуза, 2015. 414 с.
- Економічні інструменти протидії гібридній агресії : аналіт. доп. / Базилюк Я.Б. та ін. ; за ред. А.Ю. Сменковського. Київ : НІСД, 2020. 69 с. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi/ekonomichni-instrumenti-protidii-gibridniy-agresii> (дата звернення: 25.10.2020).
- З парламенту Хорватії вигнали опозицію. *Корреспондент.net* : вебсайт. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/3805162-z-parlamentu-khorvatii-vyhnali-opozytsiui> (дата звернення: 22.04.2022).
- Інтеграція у рамках Асоціації : динаміка виконання угоди між Україною і ЄС : аналітичний звіт / Проект «Громадська Синергія». Вид. 3-є. Київ, 2019. 73 с. URL: [https://3dcftas.eu/ua/library/bibliography/integration-within-association-implementation-dynamics-of-the-eu-ukraine-agreement-\(3rd-edition\)](https://3dcftas.eu/ua/library/bibliography/integration-within-association-implementation-dynamics-of-the-eu-ukraine-agreement-(3rd-edition)) (дата звернення: 07.11.2020).
- Кваша О.С., Синякова А.В. Україна та ЄС : проблеми та перспективи інтеграції в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23, ч. 1. С. 112–117.
- Красноборов О.В. Безпредикатне розслідування легалізації : міф чи реальність для України. *Legal sciences: research and European innovations* : International scientific and practical conference proceedings, April 23-24, 2021. Czestochowa : Baltija Publishing, 2021. P. 189–193. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/127/3550/7523-1> (last accessed: 07.06.2021).

- Крим – це Україна. *Посольство США в Україні* : вебсайт. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/crimea-is-ukraine-2/> (дата звернення: 16.11.2020).
- Лозовий В. С. Гуманітарна політика Угорщини на Закарпатті : історичні витоки та сучасна реалізація. *Стратегічні пріоритети*. 2019. Т. 51, № 3-4. С. 15–21. URL: <https://niss-priority.com/index.php/journal/article/view/259> (дата звернення: 18.04.2021).
- Макрон : для Росії треба визначити «чіткі червоні лінії». *Радіо Свобода* : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-macron-rosija-chervoni-liniji/31210265.html> (дата звернення: 26.04.2021).
- Марцінко Н.М. «Гібридна війна» Російської Федерації : вплив на економічний розвиток України : дис... к. іст. н. : 20.02. 22 / Нац. академ. сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного. Львів, 2021. 269 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Martsinko_Natalia/Hibrydna_viina_Rosiiskoi_Federatsii_vplyv_na_ekonomichnyi_rozvytok_Ukrainy.pdf?PНPSESSID=aftjtpmic65kmtg9g9qas43bg0 (дата звернення: 18.05.2021).
- МЗС викликало посла Угорщини після звинувачень у втручанні в українські вибори. *Українська правда* : вебсайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/10/26/7271279/> (дата звернення: 02.11.2020).
- НАТО визнає Україну партнером з розширеними можливостями. *НАТО* : вебсайт. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_176327.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 17.10.2020).
- Нове загострення між Україною і Угорщиною : топ-урядовця не пустили на Закарпаття. *Європейська правда* : вебсайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/09/4/7114005/> (дата звернення: 02.11.2020).
- Опитування IRI : суспільно-політичні погляди в Україні. *Соціологічна група «Рейтинг»* : вебсайт. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/opros_iri_obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_v_ukraine.html (дата звернення: 02.06.2021).
- Орлик В.В. Пріоритети політики США щодо України. 4 с. *НІСД* : вебсайт. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-05/usa-policy-toward-ukraine.pdf> (дата звернення: 09.05.2021).
- Орлова Т.В. Росія : вчора, сьогодні, завтра? Київ : Логос, 2016. 232 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Orlova_Tetiana/Rosiia_vchora_sohodni_zavtra7/ (дата звернення: 17.11.2020).
- Островерх М. Людина як «політична тварина» в філософській концепції Арістотеля. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. 2011. Т. 1, № 958; Вип. 44. С. 31–34. URL: <https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/2532> (дата звернення: 02.06.2021).

- Пашков М. Російсько-український конфлікт : фактор відчуження. *Агора*. 2015. Вип. 15. С. 21–26. URL: https://razumkov.org.ua/upload/1450445630_file.pdf (дата звернення: 11.09.2021).
- Полумієнко С.К. Гібридна війна, її окремі передумови, стратегії та наслідки. *Вісник Національної академії наук України*. 2017. № 8. С. 72–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2017_8_11 (дата звернення: 18.05.2021).
- Проблеми для України будуть і з Трампом, і з Байденом : думки американців про вибори в США. *Європейська правда* : вебсайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/10/6/7115049/> (дата звернення: 16.10.2020).
- Режим Путіна : перезавантаження-2018 / Бережний Я. В. та ін. ; за заг. ред. М. М. Розумного. Київ : НІСД, 2018. 480 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Rezhym_Putina_do_druku_new-c9ed2.pdf (дата звернення: 19.04.2021).
- Савицький Ю. Розпад Російської Федерації може розпочатися через 1,5–2 роки – екс-прем'єр Росії. *Радіо Свобода* : вебсайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26590854.html> (дата звернення: 28.10.2021).
- Саркорова А. Криза в Україні : реакція країн Центральної Азії. *BBC NEWS. Україна* : вебсайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/08/140806_central_asia_ukraine_ug (дата звернення: 07.05.2021).
- Сафар'янс Є.В. Українсько-австрійська співпраця в умовах трансформації європейської системи міжнародних відносин (1992–2018) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 ; НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2019. 280 с. URL: http://history.org.ua/uploads/editor-files/2019_09/5d6ce0af679ac.pdf (дата звернення: 08.04.2021).
- Сидоренко С. «Ми говоримо не про Єрмака, а з Єрмаком» : посол Німеччини про реформи, Мінськ та кордони. *Європейська правда* : вебсайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2020/10/16/7115380/> (дата звернення: 18.10.2020).
- США по-руски@USApoRusski. *Твіттер* : вебсайт. URL: <https://twitter.com/USApoRusski/status/1327570734001123329> (дата звернення: 16.11.2020).
- Тези щодо політики України стосовно Російської Федерації. Київ : НІСД, 2020. 36 с. (Укр. й англ. мовами). URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi/tezi-schodo-politiki-ukraini-stosovno-rosiyskoi-federacii> (дата звернення: 18.04.2021).
- Туск Д. «Немає Європи без України» : текст історичної промови Туска у Верховній раді. *Європейська правда* : вебсайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/02/19/7093023/> (дата звернення: 06.11.2020).

- Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Законодавство України* : вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?test=4/UMfPEGznhhaP1.ZixKBnfzHI4s.s80msh8Ie6#Text (дата звернення: 17.10.2020).
- Указ Президента України «Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік». *Верховна рада України. Законодавство України* : вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189/2021#Text> (дата звернення: 28.05.2021).
- Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст. : історичні нариси / Віднянський С.В. та ін. ; за ред. чл.-кор. НАН України С.В. Віднянського ; НАН України, Ін-тут іст. України. Київ : Інститут історії України, 2020. 814 с.
- Україна в системі європейської інтеграції : монографія ; навч. посіб. / М. Палінчак та ін. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2016. Ч. 1-2. 344 с. : табл., рис. (Серія «Кафедральна бібліотека. Міжнародні економічні відносини». Вип. 3). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/12085> (дата звернення: 29.04.2021).
- Україна 2020–2021 : невинуватені очікування, неочікувані виклики (аналітичні оцінки) / Ю. Якименко та ін. Київ, 2020. 304 с. (укр. і англ. м.). URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/other/2021-PIDSUMKI-PROGNOZI-UKR-ENG.pdf> (дата звернення: 19.04.2021).
- Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності : національна доповідь / НАН України, Ін-тут іст. України ; ред. кол.: С.І. Пирожков (голова) та ін. Київ : Ніка-Центр, 2020. 356 с.: карти. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0015740 (дата звернення: 09.05.2021).
- Фіцджеральд Ф. Скотт. Великий Гетсбі. Ніч лагідна / переклад з англ. М. Пінчевського. Київ : Дніпро, 1982. 472 с.
- Франко І. До відома панів чехів. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 46, кн. 1 : Історичні праці (1883–1890). С. 487–490.
- Ховрич С. Євроатлантичний вектор України в контексті сучасного російсько-українського конфлікту. *Східна політика Європейського Союзу : здобутки, виклики та перспективи* : матеріали VI Укр.-польськ. наук. форуму, Львів, 27-28 травня 2021 р. Львів ; Olsztyn : РОМУС-ПОЛІГРАФ, 2021. С. 114–121.

- Ховрич С. Соціально-економічні наслідки сучасного російсько-українського протистояння та посилення економічної присутності ЄС в Україні. *Східна політика Європейського Союзу : здобутки, виклики та перспективи* : монографія / за наук. ред. Я. Турчин, Т. Астромович-Лейк, О. Горбача. Львів; Olsztyn : РОМУС-ПОЛІГРАФ, 2021. С. 97–106.
- Ховрич С.М. Образ країни-агресора через призму бачення політиків та експертів у перші роки збройної агресії Російської Федерації проти України. *Українське військо : основні етапи боротьби за державну незалежність України* : зб. мат. II Міжнар. наук.-практ. конф., 26 листопада 2021 р. Київ : НУОУ, 2021. С. 77–78. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/zbirnyk-ukr-viysko-2021.pdf> (дата звернення: 18.01.2022).
- Ховрич С.М. Проблема трактування сучасної війни проти України. *Українське суспільство в умовах війни : виклики сьогодення та перспективи миротворення : До 25-річчя Донецького державного університету управління* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 9 червня 2017 р. Маріуполь : ДонДУУ, 2017. С. 73–77. URL: <http://gr.dsum.edu.ua/handle/123456789/949> (дата звернення: 17.05.2021).
- Чобіт Д. Малі побрехеньки та велика брехня : Польща намагається перекласти на українців спалення нацистами Гути Пеняцької. *Гомін України* : вебсайт. URL: <http://www.homin.ca/news.php/news/22758/group/20> (дата звернення: 06.11.2020).
- Шейко Ю. Резолюція Європарламенту : зброя для України, санкції та «Північний потік-2». *Українська служба DW* : вебсайт. URL: <https://p.dw.com/p/3sl5K> (дата звернення: 30.04.2021).
- Шейко Ю., Голубов О. Байден чи Трамп : що чекає на Україну за наступного президента США. *Українська служба DW* : вебсайт. URL: <https://p.dw.com/p/3kcIk> (дата звернення: 01.11.2020).
- Шерр Дж. Україна, Росія, Європа. *Національна безпека і оборона*. 2012. № 4-5(133-134). С. 70–72.
- Шишко В.В. Україна в умовах суспільства перехідного типу. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 травня 2021 р. Суми : Сумський державний університет, 2021. С. 91–94. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/83806/1/Reformuvannia_pravovoi_systemy_2021.pdf#page=576 (дата звернення: 02.06.2021).
- Шухевич С. Моє життя. Спогади. Лондон : Видання Укр. Видавничої Спілки, 1991. 619 с.

- Юрчик І.Б., Урбанович В.А. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство. *Науковий огляд*. 2016. № 3(24). С. 29–34. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/823/970> (дата звернення: 03.05.2021).
- Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*. Серія : Політика. 2016. № 4. С. 41–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppol_2016_4_7 (дата звернення: 18.05.2021).
- Яневский А. Роберт О'Брайен : Россия продолжает представлять угрозу интересам США. *Голос Америки* : вебсайт. URL: <https://www.golosameriki.com/a/obrien-on-threats-to-us/5275077.html> (дата звернення: 19.10.2020).
- Cazenave F. Pour Emmanuel Macron, «nous sommes à un moment de vérité avec la Russie» de Vladimir Poutine. *Ouest France* : website. URL: <https://www.ouest-france.fr/europe/russie/pour-emmanuel-macron-nous-sommes-a-un-moment-de-verite-avec-la-russie-de-vladimir-poutine-4f3460ae-bd6d-11eb-b95a-34f62fcd19a0> (last accessed: 26.05.2021).
- Myths and misconceptions in the debate on Russia. *Chatham House* : website. URL: <https://www.chathamhouse.org/2021/05/myths-and-misconceptions-debate-russia> (last accessed: 17.05.2021).
- «Nie widzę powodu, dla którego mielibyśmy powstrzymać w Polsce proces przemian». *TVP.INFO* : website. URL: <https://www.tvp.info/28953080/polske-trzeba-radykalnie-przebudowac> (last accessed: 02.11.2020).
- Ukraina na drodze do UE? Prezydent Duda : drzwi do Unii Europejskiej muszą pozostawać otwarte. *Niezależna* : website. URL: <https://niezalezna.pl/357543-ukraina-na-drozdze-do-ue-prezydent-duda-drzwi-do-unii-europejskiej-musza-pozostawac-otwarte> (last accessed: 19.10.2020).